

SROVNÁNÍ PEDAGOGICKÝCH DOKUMENTŮ ŠKOLY PRO ŽÁKY SE SLUCHOVÝM POSTIŽENÍM A BĚŽNÉ ŠKOLY V MATEMATICE

Jitka Vítová

Anotace

Článek porovnává současné pedagogické dokumenty, které určují náplň výuky matematiky žáků se sluchovým postižením a žáků běžné základní školy. Ukazuje na přednosti, nedostatky i jisté rozpory v jednotlivých dokumentech.

Klíčová slova

Matematika, žáci se sluchovým postižením, vzdělávací program, učební dokumenty, osnovy, Standard základního vzdělávání, Rámcový vzdělávací program.

Summary

*A comparison of educational documents for schools
with hearing-impaired children and for ordinary schools*

The paper compares the currently valid documents which define the curricula of mathematics courses for hearing-impaired children to those which are valid for non-hearing-impaired children. Advantages, disadvantages, as well as certain inconsistencies are further identified.

Key words

Mathematics, pupils with hearing impairment, curriculum, framework curriculum, attainment targets.

Práci ve škole vymezují všem zúčastněným tzv. pedagogické dokumenty, které lze rozdělit na teoretické a praktické (školní dokumentace). Teoretické pedagogické dokumenty udávají koncepci školy a zároveň mají funkci hodnotící, kontrolní a zpětné vazby. Do této skupiny můžeme zařadit standardy, učební programy, učební plány, učební osnovy, učebnice, časově-tematické plány (Vever-

ková, 2002) a od 1. ledna 2005 rovněž zaváděný Rámcový vzdělávací program, který bude pro celou vzdělávací soustavu ČR povinný od 1. září 2007.

Standard základního vzdělávání

Prostřednictvím Standardu základního vzdělávání schváleného MŠMT v roce 1995 stát garantuje, že všichni žáci základních škol mohou v průběhu povinné školní docházky získat plnohodnotné a srovnatelné základní vzdělání využitelné jak pro další studium, tak pro praxi. Jedná se o otevřený dokument, který má být aktualizován, doplňován a zpřesňován. Slouží jako základní kritérium pro hodnocení rovnocennosti a srovnatelnosti všech žáků základních škol a zároveň je východiskem pro kontrolní a hodnotící kritéria České školní inspekce a pro sebeevaluaci základních škol (Standard, 1999).

Dokument obsahuje tři části:

- Vzdělávací cíle
- Kmenové učivo pro základní vzdělávání
- Kmenové učivo základního vzdělávání na 1. stupni základní školy

Kmenové učivo základního vzdělávání na 1. stupni základní školy je rozděleno na šest oblastí, kmenové učivo pro základní vzdělávání je rozděleno na sedm oblastí, které jsou rozděleny podle oborů. U jednotlivých oborů najdeme vždy část „specifické cíle“ a „okruhy kmenového učiva“. Matematika tvoří samostatnou oblast, která prostřednictvím postupného a návazného osvojování matematických pojmů, znaků a operací vytváří předpoklady pro komunikaci žáků s číselnými a prostorovými vztahy v poznávacích i praktických situacích. Beze sporu ovlivňuje rozvoj abstraktního a exaktního myšlení žáků, učí je logickému i kritickému usuzování a vede žáky ke členitějšímu pohledu na skutečnost a ke kázni ve vyjadřování. Přispívá tak k formování volních a charakterových rysů osobnosti žáků, jako je přesnost, vytrvalost a důslednost (Standard, 1999).

Poznatky získané v matematice nachází své uplatnění nejen při osvojování učiva přírodních a pracovních-technických oborů, ale odráží se také v esteticko-výchovných oborech, v zeměpisu i historii (Standard, 1999).

První stupeň základní školy můžeme považovat za relativně samostatnou a ucelenou část základního vzdělávání, která má položit základy veškerému dalšímu školnímu i mimoškolnímu vzdělávání. Vytváří tak předpoklady pro další racionální, komunikativní, naukový i etický rozvoj (Standard, 1999).

Vzdělávací program Základní škola

Standard a v něm dané vzdělávací cíle a kmenové učivo se stávají východiskem pro tvorbu vzdělávacích programů. V současné době si mohou školy vybrat ze vzdělávacích programů (Veverková, 2002):

- Základní škola
- Obecná škola
- Národní škola

Mezi základními školami je nejrozšířenější vzdělávacím program Základní škola, který byl schválen v roce 1996 a je rozdělen na tři základní části:

- Charakteristika vzdělávacího programu
- Učební plán
- Učební osnovy pro 1.–9. ročník

Charakteristika vzdělávacího procesu popisuje východiska vzdělávacího programu, vzdělávací cíle programu, uplatnění vzdělávacího programu ve vyučování a hodnocení žáků.

Učební plán vytváří obsahové a organizační podmínky pro realizaci záměrů vzdělávacího programu při formování základů vzdělanosti žáků, stanovuje týdenní hodinovou dotaci povinných vyučovacích předmětů. Matematika má v prvním a šestém až devátém ročníku stanoveny čtyři hodiny týdně a od druhého do pátého ročníku pět hodin týdně, tzn. 29 hodin týdně na prvním stupni a 16 hodin týdně na druhém stupni.

Učební osnovy jednotlivých předmětů obsahují několik částí. V úvodní části se setkáváme s charakteristikou daného předmětu a jeho postavením v celém vzdělávacím procesu. Následují specifické cíle, ke kterým vyučovací proces směřuje, a posléze rozdělení obsahu výuky do jednotlivých ročníků. V každém ročníku najdeme učivo rozděleno do tématických celků, které jsou definovány pojmy, souborem poznatků, činností a dovedností. Pomůckou pro učitele je část „Co by měl žák umět“, která má plnit funkci zpětné vazby. Doporučující charakter má část „Příklady rozšiřujícího učiva“, která není pro žáky ani učitele závazná.

Učební dokumenty pro základní školy pro sluchově postižené žáky

Školy pro sluchově postižené žáky mají po stránce vzdělávacích programů výběr značně omezen. Existuje pouze jeden dokument, a to učební dokumenty

pro základní školy pro sluchově postižené, rozdělený na dvě části: první a druhý stupeň.

Učební dokumenty pro přípravný ročník – 4. ročník – byly schváleny MŠMT v roce 1993, učební dokumenty pro 5.–9. ročník základní školy pro sluchově postižené v roce 2001. Oba dokumenty mají v názvu dodatek „pro neslyšící a pro žáky se zbytky sluchu“, který pravděpodobně vyplývá ze zákona č. 49/1986 a jeho dřívějšího dělení základních škol pro sluchově postižené žáky na základní školu: pro nedoslýchavé, základní školu pro žáky se zbytky sluchu a základní školu pro neslyšící. Vyhláška MŠMT České republiky č. 399/1991 o speciálních školách a speciálních mateřských školách však toto rozdělení škol zrušila a zavedla jednotné označení „školy pro sluchově postižené žáky“.

Součástí obou dokumentů je učební plán, který udává zastoupení jednotlivých předmětů ve výuce a jejich hodinové týdenní dotace. Na prvním stupni jsou v matematice v přípravném ročníku stanoveny čtyři hodiny týdně a v prvním až čtvrtém ročníku pět hodin týdně, tzn. 24 hodin týdně. Na druhém stupni je doporučeno čtyři až pět hodin, tzn. 20 až 25 hodin týdně. Je v kompetenci ředitele rozhodnout o časové dotaci, tak aby dodržel týdenní počet hodin. Učební osnovy každého předmětu obsahují dvě základní části, obsah předmětu a metodická doporučení. Učební dokumenty pro 5.–9. ročník základních škol pro sluchově postižené žáky jsou na konci dokumentu doplněny o odstavec „Volné náměty k doplnění obsahu učiva 5.–9. ročníku“.

Část „obsah předmětu“ je rozdělena na jednotlivé ročníky. Pro každý ročník zde najdeme sdělení, pro jakou hodinovou dotaci je učivo zpracováno, přehled a obsah tematických celků. Obsah tematických celků definuje základní pojmy, operace a činnosti. U osnov druhého stupně je ke každému tematickému celku navíc přiřazena orientační hodinová dotace při pěti vyučovacích hodinách týdně.

Druhá část „metodická doporučení“ vysvětluje cíle matematiky pro žáky, způsob výuky, uplatnění některých metod, způsob organizace výuky.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) zavádí do vzdělávací soustavy nový systém kurikulárních dokumentů pro vzdělávání žáků od 3 do 19 let, jež jsou vytvářeny na úrovni státní, tvořené Rámcovými vzdělávacími programy (RVP) spolu s Národním programem vzdělávání, a školní, kterou představují školní

vzdělávací programy (ŠVP), podle nichž se uskutečňuje vzdělávání na jednotlivých školách (Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, 2005).

Dokument obsahuje čtyři části rozdělené do jedenácti kapitol:

- Vymezení Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání v systému kurikulárních dokumentů
- Charakteristika základního vzdělávání
- Pojetí a cíle základního vzdělávání
- Klíčové kompetence
- Vzdělávací oblasti
- Průřezová témata
- Rámcový učební plán
- Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami
- Vzdělávání mimořádně nadaných žáků
- Materiální, personální, hygienické, organizační a jiné podmínky pro uskutečňování RVP ZV
- Zásady pro zpracování školního vzdělávacího programu.

Celek vzdělávací oblasti je tvořen devíti obory, jedním z nich je „matematika a její aplikace“, který je pro oba stupně základní školy rozdělen na čtyři tematické okruhy:

- *Číslo a početní operace* na prvním stupni, na který navazuje a dále ho prohlubuje na druhém stupni tematický okruh *Číslo a proměnná*
- Závislosti, vztahy a práce s daty
- Geometrie v rovině a v prostoru
- Nestandardní aplikační úlohy a problémy.

U jednotlivých tematických okruhů najdeme část „učivo“, které je tvořeno základními matematickými pojmy, a „očekávaný výstup“ popisující konkrétní matematickou činnost charakterizující příslušný pojem. Součástí dokumentu RVP ZV je i rámcový učební plán, který udává hodinové dotace jednotlivých předmětů, v matematice konkrétně 22 hodin týdně na prvním stupni a 16 hodin týdně na druhém stupni.

Teoretické srovnání osnov

Učební dokumenty pro sluchově postižené žáky a osnovy vzdělávacího programu Základní škola se na první pohled liší svojí strukturou. Osnovy pro běžnou školu působí na čtenáře již na první pohled přehledněji. Přitom jde

pouze o formální stránku textu, kdy se pomocí odrážek, části „*Co by měl žák umět*“ a „*Příklady rozšiřujícího učiva*“, stává text daleko více strukturovaným, a tím i jasnějším.

Osnovy pro sluchově postižené žáky jsou rozvolněné a v některých částech zjednodušené, u různých tematických celků se dá diskutovat o předpokládané hloubce probraného učiva.

Domníváme se, že obsah tematických celků je v učebních dokumentech pro sluchově postižené žáky značně omezen. Tvůrci osnov si vystačili pouze se základními a obecnými pojmy, které se dají z učitelovy strany pochopit různým způsobem. Vzhledem k tomu, že na některých školách neučí aprobovaní učitelé, kteří tudíž nedisponují odbornou připraveností, se domníváme, že jejich úhel pohledu na probíranou látku může být značně zkreslen.

Rozsahem tematických celků se kryje 1.–5. ročník běžné školy s přípravým – 6. ročníkem – základní školy pro sluchově postižené. Obsah učiva ve zbývajících ročnících je u žáků se sluchovým postižením více rozvolněný, některé tematické celky zcela chybí.

Osnovy vzdělávacího programu Základní škola mají mezi tematickými celky zahrnuto opakování pouze na začátku 6. ročníku. Jedná se o přechod z jednoho stupně na druhý, který je doprovázen mnoha změnami, jak v žákově myšlení, tak systémem výuky. Žák se setkává s více učiteli a přechází do období odbornosti.

Učební dokumenty pro sluchově postižené žáky mají opakování mezi tematické celky zařazeno na začátku každého ročníku. Domníváme se, že tento tematický celek je v dokumentech trochu zbytečný. Je v kompetenci učitele posoudit připravenost žáků na probírání nové látky a případně zopakovat již osvojené znalosti nutné k pochopení nově probíraného učiva.

Na konci učebních dokumentů pro sluchově postižené žáky najdeme odstavec „*Volné náměty k doplnění obsahu učiva 5.–9. ročníku*“, který obsahuje tematické celky:

- *Středová souměrnost, konstrukce obrazu ve středové souměrnosti, geometrické útvary středově souměrné. Posunutí.*
- *Násobení a dělení několikacíferným číslem.*
- *Výpočty na kalkulátoru s užitím paměti.*
- *Nerovnost.*
- *Úpravy algebraických výrazů pomocí vzorců $(a + b)^2$, $(a - b)^2$, $a^2 - b^2$.*
- *Lomený výraz, krácení a rozšiřování lomených výrazů, násobení lomeného výrazu celistvým výrazem.*

Všechny tyto tematické celky jsou oficiálně zařazeny do osnov ve vzdělávacím programu Základní škola. Učivo „*algebraické výrazy – sestavování, dosazování, operace s celistvými a lomenými algebraickými výrazy, lineární nerovnice*“ je dokonce součástí okruhů kmenového učiva uvedeného ve „Standardu základního vzdělávání“. Přesto se s nimi žák se sluchovým postižením nemusí během povinné školní docházky vůbec setkat. Závisí pouze na rozhodnutí učitele, zda bude považovat za nutné seznámit žáky s výše uvedenými tematickými celky a vyšetří na ně ve svých hodinách matematiky čas.

Nabízí se otázka, zda existuje dokument pro základní školy pro sluchově postižené žáky, který slouží jako kontrolní a hodnotící kritérium pro Českou školní inspekci a sebeevaluaci základních škol pro sluchově postižené žáky. Přikláníme se k názoru, že jím je Standard základního vzdělávání, přestože oficiální stanovisko MŠMT neexistuje. Možnosti a schopnosti sluchově postižených žáků, stejně jako běžné populace vrstevníků, jsou různé, ale je nutné si uvědomit, že každé dítě se zdravotním postižením má právo získat maximální možné základní vzdělání (Národní plán vyrovnání příležitostí pro občany se zdravotním postižením schválený v roce 1998, in Michalík, 1999).

Budoucnost Rámcově vzdělávacího programu pro základní vzdělávání

Podíváme-li se do blízké budoucnosti, uvědomíme si, že od září roku 2007 bude v naší vzdělávací soustavě jako kontrolní a hodnotící kritérium pro Českou školní inspekci sloužit Rámcový vzdělávací program, a to i pro školy, které vzdělávají žáky se sluchovým postižením. Přitom současné osnovy jsou v požadavcích osvojených vědomostí pro žáky běžné školy a žáky se sluchovým postižením různé. Dochází ke zkrácení hodinových dotací v matematice pro „oba“ typy škol. Bude záležet pouze na ředitelích jednotlivých škol, zda v rámci svých pravomocí doplní hodinové dotace pro předmět matematiky do původního časového plánu.

V RVP ZV v kapitole „Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami“ se mluví o nutnosti vzdělávání zdravotně postižených žáků kombinací speciálně pedagogických postupů a alternativními metodami, odborné připravenosti pedagogických pracovníků a umožnění rozvoje žákova vnitřního potenciálu (RVP ZV, 2005). Pod odbornou připravenost pedagogických pracovníků si představujeme nejen zvládnutí předmětové metodiky, ale v případě výuky žáka se sluchovým postižením rovněž znalost znakového jazyka.

Minářová (1998) na základě svých pedagogických zkušeností tvrdí, že „u většiny žáků se sluchovým postižením jsou jejich potenciální matematické

dovednosti porovnatelné s matematickými dovednostmi slyšících žáků“. RVP ZV proto považujeme za profesní výzvu pro většinu pedagogů žáků se sluchovým postižením, aby došlo k maximálnímu možnému naplnění cílů základního vzdělávání.

Literatura

- MICHALÍK, J. *Školská integrace dětí s postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1999. ISBN 80-7067-981-6.
- MINÁROVÁ, O. *Vývin psychických predpokladov určujúcich matematické myslenie u nepočujúcich detí*. EFETA, 1998, č. 3, Martin : Osveta.
- PASCH, M. – GARDNER, G. T. – Langerová, M. G. – STARKOVÁ, J. A. – MOODYOVÁ D. CH. *Od vzdělávacího programu k vyučovací hodině*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-127-4.
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*, www.vuppraha.cz, 2005.
- Standard základního vzdělávání*. Praha: Fortuna, 1999. ISBN 80-7168-602-6.
- VEVERKOVÁ H. *Učivo*. In Kalhous, Z. – Obst, O. *Školní didaktika*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-253-X.
- ZBORTEKOVÁ, K. *Matematická spôsobilosť ťažko sluchovo postihnutých detí a možnosti ich stimulácie*. Speciální pedagogika 2002, č. 3, Praha: Pedagogická fakulta UK.

Mgr. Jitka Vítová
Katedra speciální pedagogiky
PdF UP v Olomouci
Žižkovo náměstí 5
771 40 Olomouc